

Med avstrijsko politično emigracijo moramo po avtoričinem opozorilu v letih druge svetovne vojne ločiti predvsem tri smeri: komuniste, socialiste (več skupin) ter legitimiste (oziroma vrsto različnih meščanskih skupin). Med vsemi skupinami so bili po vplivnosti in dejavnosti najbolj aktivni komunisti. Značilno je, da so se tako (kot legitimisti zavzemali za obnovo avstrijske državnosti, medtem ko so bili socialisti (oziroma njihov »londonski urad«) zagovorniki priključitve Avstrije Nemčiji. Za socialistični tabor je dalje značilno, da je imel meglene in nedorečene poglede na prihodnjo evropsko ureditev ter na mesto avstrijskega prostora v njej. Študij teh socialističnih pogledov med drugim nudi tudi zanimiv vpogled v njihovo dotedanjo ideologijo, pa tudi na povojne usmeritve leta 1945 obnovljene stranke avstrijskih socialistov (socialnih demokratov).

Ob legitimističnem taboru se avtorica razumljivo dotika tudi takratnih ambicij Otta Habsburškega in njegovega kroga, ambicij, ki pa niso imele tistega odmeva kot ga je pričakoval od zaveznikov (pa tudi od Avstrijcev) nosilec habsburške dinastične tradicije.

Eno osrednjih mest v knjigi, o kateri poročamo, gre prikazu delovanja vseh treh smeri avstrijske politične emigracije v Veliki Britaniji in njihovemu medsebojnemu odnosu. Še posebej bi omenili razmerje med komunisti in socialisti; medtem ko so se prvi prizadevali za enoten nastop v boju proti fašizmu, so skušali drugi onemogočiti delovanje najmočnejše in najvplivnejše emigrantske skupine. V ta namen so, podobno kot komunisti, celo ustanovili osrednje emigrantsko predstavniško telo, ki pa kljub podpori britanskih laboristov ni močnejše zaživelo.

Gledano v celoti pomeni knjiga Helene Maimann poučno dopolnilo dosedanje literature o položaju Avstrije in Avstrijcev v letih pred drugo svetovno vojno in med njo (od anšlusa dalje).

Tone Zorn

Cornelius Ryan, *Arnhemski most*. Založba Obzorja Maribor, 1976, 572 str.

Mariborska založba »Obzorja« je v prvem letniku zbirke »Ljudje in vojna« med izrazito literarnimi deli izdala tudi zadnjo knjigo nedavno umrlega vojaškega zgodovinarja Corneliusa Ryana, ki je postal znan že s svojima prejšnjima deloma »Najdaljši dan« (1959) — prikazom invazije v Normandijo ter »Zadnja bitka« (1966) — opisom padca Berlina. Z enako zgodovinsko metodo, pri kateri igra pomembno vlogo veliko število intervjujev z udeleženci dogajanj, se je lotil prikaza neuspele zavezniške zračno desantne in kopenske operacije »Market-Garden«.

Zahodni zavezniki so septembra 1944 izvedli letalske desante na mostove v Nizozemski, prek katerih bi se naj prebile kopenske sile in tako hitreje prodrle v Nemčijo. Ključno vlogo pri tem izredno drzno zasnovanem načrtu, katerega pobudnik je bil sicer zelo previdni »mečkač« Montgomery, je igral most na Renu v Arnhemu, ki bi ga morala osvojiti in obdržati 1. angleška zračnodesantna divizija. Blíže zavezniškim linijam sta imeli podobni malogi ameriška 82. in 101. zračnodesantna divizija. Operacija se je začela 17. septembra, ameriški diviziji sta osvojili svoje mostove, v Arnhemu pa sta se v tem trenutku po naključju ali zaradi izdaje (avtor se odloča za prvo možnost) preurejali dve nemški oklopni SS diviziji, ki sta se odločno zoperstavili 1. britanski diviziji. Angleži so sicer osvojili severni pristop k arnhemskemu mostu, vendar pa so tudi tega po ogorčenih in zelo krvavih borbah izgubili. Skušali so prihajajočim kopenskim silam ohraniti mostišče na severni obali Rena v bližnjem kraju Oosterbeek, vendar pa so se Nemci srdito upirali angleški tankovski koloni, ki je s težavo napredovala po ozki cesti sredi za tanke neprimernih polderjev, hkrati pa so napadali ozki preskrbovalni hodnik kolone, ki so ga ščitili ameriški padalci.

Poskusi, da bi okrepili oosterbeeški mostobran z južne strani, niso uspeli, tako da so 26. septembra morali evakuirati ostanke 1. divizije (od njenih 10.105 mož jih je le 2.163 prišlo nazaj). Tako so se uresničile besede generala Fredericka Browninga, ki je menil, da je arnhemski most »predaleč«. (Ryanovo delo ima v izvirniku naslov »Most predaleč«), drzno zasnovana operacija, ki naj bi skrajšala drugo svetovno vojno, je doživela neuspeh, pogumni Nizozemci, ki so zaveznikom takoj priskočili na pomoč, pa so morali v lakoti in mrazu preživeti strašno zadnjo okupacijsko zimo.

Ryanovo delo je izredno precizen opis te pomembne bitke, natančna rekonstrukcija v skoraj vseh podrobnostih. Na skrbnost njegove raziskave še zlasti kaže

dejstvo, da je imel 1.200 sodelavcev, od katerih jih je intervjuval več kot polovico in okrog 400 teh intervjujev tudi uporabil, poleg tega pa je pregledal tudi vse dostopne arhivske in literarne vire. Po zaslugi njegovega načina pisanja ima njegovo delo vse značilnosti zgodovinskega prikaza, beremo pa ga kot napet roman, ki mu dajejo poseben mik številne skrbno zabeležene epizode ljudi v ognju bitke.

Andrej Vovko

Klaus Misgeld, *Die »Internationale Gruppe demokratischer Sozialisten« in Stockholm 1942—1945*. Bonn—Godesberg 1976. Izšlo v zbirki Schriftenreihe des Forschungsinstituts der Friedrich-Ebert-Stiftung, zv. 126, 216 str.

Knjiga se dotika zanimivega poglavja delovanja socialistične emigracije iz območja Nemčije, Avstrije ter vrste okupiranih evropskih držav, ki je našla med drugo svetovno vojno svoje zatočišče na Švedskem. Gre za analizo diskusije te emigracije, ki se je še zlasti dotikala problematike miru po drugi svetovni vojni. Njeni pobudniki so bili Norvežani. Ker socialistična internacionala v tem času praktično ni več delovala, so imeli sodelavci »mednarodne skupine« pred očmi tudi očitno težnjo po obnovi mednarodnega socialističnega gibanja. Značilnost njihove razprave, ki jo Misgeld nadrobno analizira, je bila tudi pogojenost stališč posameznih razpravljalcev z njihovimi nacionalnimi izhodišči.

Slednje je še posebej pogojevalo dejstvo, da so v stockholmskem krogu nastopali nemški socialni demokrati in predstavniki socialističnih strank tistih dežel, ki jih je okupiral tretji rajh. Tako je bilo v ospredju razprave še posebej nemško vprašanje in vprašanje Nemčije v prihodnji evropski ureditvi, ki jo je stockholmska skupina večinsko videla v širokem regionalnem sodelovanju evropskih držav (upoštevajoč pri tem tudi določeno omejitvev njihove nacionalne suverenosti). Med vprašanji, ki jih je diskusija zajela, je bila tudi problematika sodelovanja s Sovjetsko zvezo ter s komunističnim gibanjem. Ob Nemčiji je v diskusiji nastopalo še manjšinsko vprašanje, in to problematika nemškega dostopa do Gdanska ter sudetska problematika. Stališče nemških socialnih demokratov je bilo ob tem kompleksu vprašanj težnja po ohranitvi teritorialne integritete prihodnje nemške države, medtem ko so se sudetski zastopniki zavzemali za uvedbo avtonomije za sudetsko deželo v okviru Češkoslovaške. Po drugi strani pa so bili avstrijski socialisti (Bruno Kreisky) za obnovo avstrijske suverenosti.

Med drugim se je razprava dotikala tudi vsebine pojma socializem. Ta je bil namreč formuliran kot »demokratični socializem«, vendar pa ni pomenil strnjenege ideološkega pogleda. Udeleženci stockholmskih razprav so se skušali z njegovo pomočjo ograditi od »revolucionarnega socializma«, se pravi od komunističnega gibanja. Vidna je bila tudi njihova težnja po sodelovanju s komunisti, v kolikor bi posamezne komunistične stranke nastopale neodvisno od Sovjetske zveze. Sicer pa je bila v ozadju pojma »demokratični socializem« bolj misel na liberalno kot pa na marksistično tradicijo socialnodemokratskega gibanja.

Zavezniki po zmagi nad nacizmom niso upoštevali zamisli in sugestij stockholmske skupine, vendar pa je poudariti, da je prav vrsta njenih sodelavcev dosegla v povojni Evropi vidno mesto v političnem življenju. Tu naj še zlasti omenimo Willyja Brandta (ta je v »mednarodni skupini« nastopal kot zastopnik norveških socialistov) ter Bruna Kreyskega. Videti je tudi, da ima marsikateri njihov pogled svoje izhodišče prav v diskusiji, ki se je oblikovala med drugo svetovno vojno v Stockholmu v okviru »mednarodne skupine demokratičnih socialistov«.

Tone Zorn

Josef Byczkowski, *Mniejszości narodowe w Europie 1945—1974*. Wybrane zagadnienia, Instytut Śląski w Opolu, 1976, 190 str.

Docent na šlezjskem inštitutu v Opavi dr. Josef Byczkowski, si je zadal zelo težko in zapleteno nalogo opisati položaj narodnih manjšin v Evropi po drugi svetovni vojni. Rezultate svojega dela je objavil v pričujoči knjigi, vendar se je že v podnaslovu omejil in poudaril, da gre samo za »izbrane probleme« iz njihovega življenja. Prav gotovo je problematika, ki si jo je izbral, potrebna širše osvetlitve, vendar obenem tudi preobsežna, da bi jo bilo mogoče zadovoljivo obdelati v publi-